

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.9(477)(045)

А. В. Катрич

*асистент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету*

ШТРАФ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

На сьогодні Україна спрямована на створення правової держави, саме тому розгортається масштабне реформування всіх сфер суспільного життя. Одним із вектором даного руху є реформування процесуальних галузей в площині забезпечення належного рівня добросовісної поведінки учасників судового процесу.

Зокрема, під час здійснення господарського судочинства непоодинокими є випадки як прямого зловживання процесуальними правами, так і невиконання процесуальних обов'язків сторонами процесу. Тому господарське процесуальне законодавство передбачає певні види відповідальності, які характеризуються своїм суб'єктним складом, підставами та порядком реалізації. Разом із тим слід зазначити, що Господарсько-процесуальний кодекс України (далі ГПК) не містить статті, яка прописувала види та особливості застосування окремих видів відповідальності. Тому вивчення та застосування інституту відповідальності та її види у сфері господарського судочинства є актуальним. Адже характерною особливістю певних видів та засобів відповідальності є те, що вони виникають, тривають, змінюються та припиняються в особовому порядку та мають особливий суб'єктний склад. Дана проблема в господарсько-процесуальному праві практично не досліджена. На практиці це призводить до ускладнення застосування чинних норм законодавства та створює несприятливі умови для захисту прав учасників господарського судочинства від неправомірних посягань.

Дослідженню питань окремих видів відповідальності в господарському судочинстві присвячено чимало наукових праць провідних вітчизняних та зарубіжних учених: О.С. Іоффе, М.І. Козюбра, Н.П. Томашевський, Я.В. Грель та ін.

Метою цієї статті є визначення дефініції «штраф, санкція у господарсько-процесуальному законодавстві», а також визначення основних елементів даного механізму; обґрунтованість застосування в правозастосовній діяльності сприя-

тиме підвищенню ефективності діяльності такого державного органу як суд.

Насамперед зазначимо, що поняття, суть юридичної відповідальності може бути інтерпретована в різних проявах. Так, відповідальність розуміють як застосування санкції до правопорушника [1, с. 345]. Як свідчить законодавча практика, це захід активного карального впливу на суб'єкти з боку держави. Також слід погодитися з О.С. Іоффе, який розглядає відповідальність як санкції за правопорушення, що передбачена нормою права на випадок її недотримання [2, с. 314].

У науковій літературі широко розглядаються такі поняття, як «санкція» та «штраф», однак ці теоретичні дослідження є дуже абстрактними та не розглядаються детально в окремих видах процесу. Згідно з літературними джерелами поняття «санкція» є багатозначним. Н.П. Томашевський висловив думку, що юридична санкція – це частина норми про юридичну відповідальність, яка визначає наслідки правопорушення у вигляді кари до правопорушника [3, с. 244–245]. А.С. Піголкін правові санкції розглядав як примус і несприятливі наслідки для порушника правої норми [3, с. 224]. На думку П.Є. Недбайло, санкцію треба розуміти як вказівку на несприятливі наслідки, що настають у разі порушення норми права, а також як спосіб захисту правила поведінки, викладеного в диспозиції правової норми, від можливих його порушень, із метою попередити вчинення правопорушення [4, с. 35].

Штраф є окремим видом господарсько-процесуальної відповідальності, який застосовується у випадках встановлених процесуальним законом. Усталеною є позиція розуміння судового штрафу як санкції майнового характеру, яка застосовується судом в порядку, встановленому законодавством, в якості запобіжного засобу юридичної відповідальності суб'єктів за невиконання ними своїх процесуальних обов'язків.

В.П. Воложанін, відмічаючи у своїх роботах існування проблеми процесуальної відповідальності, підкреслював, що штраф, як процесуаль-

на санкція, відрізняється від адміністративного штрафу. На відміну від адміністративного штрафу, процесуальний штраф не може бути оскаржений у судовому порядку. На відміну від штрафу як карного покарання, процесуальний штраф не спричиняє судимості й не свідчить про здійснення винним злочину [5, с. 113, 107].

Спроба застосування окремих видів відповідальності приводить до того, що саму санкцію за те чи інше порушення неможливо прямо знайти в Господарсько-процесуальному кодексі.

Згідно зі ст. 22 ГПК України сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Також відповідно до статті 74 Господарського процесуального кодексу України учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження судді (при колегіальному розгляді справи – головуючого судді) додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил [6]. На підставі наведених статей господарсько-процесуального кодексу можна зробити висновок, що є нормативно встановлена модель бажаної поведінки. Однак відсутня законодавча чіткість щодо настання відповідальності за невиконання певних правил та вихід за межі добросовісної процесуальної поведінки.

Одні автори стверджують, що всі санкції, а саме штрафи, які застосовуються під час здійснення господарського судочинства, треба відносити до адміністративної відповідальності. Так, В.В. Молчанов зазначає, що в господарському судочинстві застосовуються адміністративна, кримінальна, дисциплінарна, а в деяких випадках – господарсько-правова відповідальність. Дане визначання може привести до такого розуміння питання, де в господарському процесуальному праві застосовуються правові норми адміністративного та кримінального права, і наприкінці виникає питання про самостійність питання саме процесуальної відповідальності в господарському судочинстві. Дійсно, згідно зі ст. 185-3 КУпАП застосовується саме адміністративна відповідальність за неповагу до суду. Однак така норма може мати дію тільки в разі вираження злісного ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил [7].

Разом із тим треба зазначити, що застосування окремих процесуальних засобів реалізації відповідальності відбувається в окремому процесуальному порядку. Специфічні механізми, підстави та суб'єкти відповідальності утворюють її галузеву правову особливість. Адже застосування штрафів може сприяти виникненню несприятливих наслідків для ходу всього судового провадження. Так, Л. Осокіна зазначає, що «за своєю юридичною природою судовий штраф є заходом процесуальної відповідальності» [8, с. 327].

Як зазначається в п. 3.13 Пленумі ВСУ України № 18 від 26.12.2011 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», за окремі порушення процесуальних норм на сторону може бути покладена відповідальність у різних її проявах. Наприклад, неподання або несвоєчасне подання стороною в справі, іншим учасником судового процесу доказів із неповажних причин, спрямоване на затягування судового процесу, має розцінюватися господарським судом як зловживання процесуальними правами. Так, відповідні дії або бездіяльність можуть тягти за собою, зокрема, такі наслідки:

1) стягнення штрафу з винної сторони в доход державного бюджету України (пункт 5 статті 83 ГПК);

2) винесення у встановленому порядку окремих ухвал (стаття 90 ГПК).

Наприклад, передбачене пунктом 5 статті 83 ГПК право господарського суду в прийнятті рішення стягнути з винної сторони штраф у доход державного бюджету України стосується не лише рішень, прийнятих по суті справи, а й ухвал, у тому числі тих, якими розгляд справи не закінчується (наприклад, ухвали про відкладення розгляду справи у зв'язку з неявкою в судові засідання представника учасника судового процесу та/або неподанням ним витребуваних судом матеріалів тощо) [9].

Так, цікавою є думка А.В. Юдіна щодо встановлення відповідальності за недобросовісне використання засобів оскарження особою, що подала явно безпідставну апеляційну чи касаційну скаргу з метою затягування провадження в справі чи відстрочки виконання судового рішення, суд апеляційної чи касаційної інстанції може стягнути на користь іншої сторони винагороду за фактичну втрату часу. Так, інший науковець, Я.В. Грель, зазначає, що треба формувати законодавство так, щоб воно не тільки мало реакцію на вже скоєне зловживання процесуальними правами у вигляді штрафу, необхідно застосовувати превентивні заходи, які б попереджали здійснення нецільового використання процесуальних прав та, відповідно, зменшували кількість зловживань [10, с. 180].

Як зазначалось вище, господарський суд застосовує відповідальність у вигляді штрафу за

ухилення дій, покладених господарським судом на сторону (стаття 83 ГПК). У зв'язку з викладеним доцільно звернути увагу на суб'єктів, до яких може застосовуватись відповідальність у вигляді штрафу. Учасники господарського процесу – це особи, наділені правовими повноваженнями представляти інтереси суб'єкта господарських процесуальних правовідносин, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору суб'єктів господарювання, захисту їх прав та інтересів. Так, до учасників процесу відносяться суд, сторони в справі, треті особи, прокурор і т.д. Сама участь усіх учасників господарського судочинства не надає можливості зазначити, що сторони здійснюють спільне із судом відправлення правосуддя. Суд (суддя) є особливим учасником господарського судочинства. Суддя, як учасник процесу, безпосередньо керує судочинством. Діяльність зі здійснення правосуддя входить у компетенцію лише суду. Відповідно, рішення щодо застосування штрафу до учасників процесу може прийняти тільки суд. На підставі наведеного визначається сама суть господарсько-процесуальних відносин – це врегульовані нормами господарського процесуального права відносини, що виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу під час розгляду і вирішення господарських спорів, у процесі перевірки законності та обґрунтованості прийнятих судових рішень та їх виконання. Між сторонами (третьми особами), тобто між суб'єктами, що знаходяться в спірних відносинах, існують матеріальні відносини, а не процесуальні. Саме поняття обґрунтованості прийнятих судових рішень та їх виконання зазначає, що штраф може застосовуватись судом тільки через процесуальний документ (стаття 86 ГПК), а всі кошти, отримані зі сторони, до якої застосовувався штраф, стягуються в Державний бюджет України (стаття 83 ГПК).

У зв'язку з викладеним зазначимо, що відповідальність у господарському судочинстві може бути різних видів, одним із яких є штраф. І від того, наскільки законодавець чітко визначить нормативно-правові положення з питань застосування штрафів до суб'єктів господарсько-процесуальних відносин, залежатиме кінцева ефективність механізму захисту прав та законних інтересів учасників процесу. Адже інститут відповідальності в господарському судочинстві має на меті захист добросовісної сторони в процесі та зменшення випадків зловживання процесуальними правами.

Для вдосконалення теоретичних та практичних аспектів застосування штрафу в господарському судочинстві вбачається необхідність здійснення поглибленого аналізу наукових доробок вітчизняних та зарубіжних вчених для формування сучасної ефективної моделі реалізації процесуальної відповідальності у виді штрафу.

Література

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). Учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2007. – 840 с.
2. Иоффе О.С., Шаргородский Н.Д. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, Н.Д. Шаргородский. – М., 1961. – С. 314.
3. Томашевский Н.П. О структуре правовой нормы и классификации ее элементов / Н.П. Томашевский // Вопросы общей теории советского права. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 244–245.
4. Козюбра М.І. Переконавання і примус в радянському праві / М.І. Козюбра. – К. : Наукова думка, 1970. – 152 с.
5. Воложанин В.П. Санкции в гражданском процессуальном праве / В.П. Воложанин // Российский юридический журнал. – 1997. – № 3. – С. 113.
6. Господарський процесуальний кодекс України : за станом на 01 вер. 2001 р. // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2001. – 62 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.
8. Осокина Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть / Г.Л. Осокина. – М. : Юристъ, 2003. – С. 327.
9. Пленум Вищого господарського суду України від 26.12.2011 № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/ppVGSU_26122011_018.pdf.
10. Грель Я.В. Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук / Я.В. Грель. – Новосибирск, 2006. – 207 с.

Анотація

Катрич А. В. Штраф як один із видів відповідальності в господарському судочинстві. – Стаття.

У статті проаналізовано поняття «санкція» та «штраф» у господарському судочинстві в розрізі правової науки, сформульовані проблемні питання щодо застосування окремих видів відповідальності та вираження їх у господарському законодавстві.

Ключові слова: юридична відповідальність, санкція, штраф, господарсько-процесуальні відносини, ухвала, суд.

Аннотация

Катрич А. В. Штраф как один из видов ответственности в хозяйственном судопроизводстве. – Статья.

В статье проанализированы понятия «санкция» и «штраф» в хозяйственном судопроизводстве в разрезе правовой науки, сформулированы проблемные вопросы применения отдельных видов ответственности и выражения их в хозяйственном законодательстве.

Ключевые слова: юридическая ответственность, санкция, штраф, хозяйственно-процессуальные отношения, определение, суд.

Summary

Katrych A. V. Fine as one of liability types in economic proceedings. – Article.

The article analyzes the concept of «penalty» and «fine» in economic court proceedings in the context of legal science, also there are formulated issues on the use of certain types of responsibility and their usage in commercial law.

Key words: legal liability, penalty, fine, relations based on economic proceedings, approval, court.